

Melnyk Alina. Judicial practice and judicial precedent as factors of lawmaking activities

At the current stage of Ukraine's legal system development, scholars and practitioners increasingly acknowledge the existence of judicial precedent within the Ukrainian judicial system, created during the process of «judicial lawmaking». Interest in exploring this form of judicial activity is growing, as evidenced by a significant number of scientific works by Ukrainian scholars. However, there is no consensus. The article analyzes the legal nature and main features of the concepts of «lawmaking» and «judicial lawmaking» at both the legislative and theoretical levels. The role of judicial practice and judicial precedent in the lawmaking process is examined.

The conclusion is drawn that the judicial branch of power does not engage in judicial lawmaking. «Judicial practice» and, consequently, the «judicial precedent», serve as auxiliary tools (elements) in lawmaking. They highlight specific issues present in legal acts during their implementation. Although, when judges resolve such legal issues through interpretation, interpretation, or clarification of legal norms, it may appear that they are engaging in «judicial lawmaking».

Key words: lawmaking, judicial lawmaking, judicial practice, judicial precedent, rule of law.

DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-869-875

УДК 347.92

Я. Ю. ЛИСЮК,
аспірант Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України*
ORCID: 0009-0008-3490-1655

**ВПЛИВ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ
НА ГАЛУЗЕВЕ ЗАКОНОДАВСТВО
ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ СФЕРИ
ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА**

У статті досліджується теоретико-практична роль Конституції України, її функції та фундаментальний характер в забезпеченні прав людини і громадянина та в законодавстві. Розкривається її значення для встановлення сфери цивільного судочинства. Відзначено важливість подальшого дослідження сутності судової влади та її реалізації в цивільному судочинстві, теоретичних проблем правосуддя в цивільних справах і верховенства права в контексті формування нової системи принципів процесуальної діяльності.

Ключові слова: конституція, цивільне судочинство, судоустрій, принципи, законодавство, цивільне процесуальне право.

Lysiuk Yaroslav. The impact of the Constitution of Ukraine on sectoral legislation and its significance for establishing the scope of civil proceedings

The article examines the theoretical and practical role of the Constitution of Ukraine, its functions and fundamental nature in ensuring human and civil rights in legislation. The author reveals its significance for establishing the scope of civil proceedings. The author notes the importance of further study of the essence of judicial power and its implementation in civil proceedings, theoretical issues of justice in civil cases and the rule of law in the context of formation of a new system of principles of procedural activity.

Key words: constitution, civil proceedings, judicial system, principles, legislation, civil procedural law.

Проблематика теми. Проблема впливу Конституції України на цивільне процесуальне законодавство є актуальною. Незважаючи на безперервну значущість такої проблематики, стверджувати про завершення формування будь-якої цілісної концепції впливу Конституції України на галузеве законодавство та встановлення сфер правового регулювання, на нашу думку, поки що передчасно. У найзагальнішому вигляді, говорячи про зміст такої концепції, йдеться про систему теоретичних поглядів і положень, виникнення яких

* **Lysiuk Yaroslav**, Postgraduate Student of Koretsky Institute of State and Law of the NAS of Ukraine

зумовлено юридичними особливостями Конституції як специфічного нормативного акта та форми вираження права, що розкривають можливі способи та форми її впливу на процесуальні правовідносини, що складаються між різними суб'єктами цивільного процесу під час розгляду та вирішення спірних судових справ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми впливу Конституції України на галузеве законодавство вивчали О. В. Скрипнюк, Ю. С. Шемшученко, Г. І. Бережанський, О. В. Білоус, А. В. Городовенко, Є. О. Качанов, Ю. В. Кириченко, О. А. Колодій, О. О. Кочура, Р. В. Міліціанов, Ю. М. Тодика, В. А. Кройтор, О. С. Ткачук, В. В. Комаров, Н. Ю. Сакара, Х. А. Джавадов, А. Г. Гулик, Я. В. Нестор, М. П. Курило, К. В. Ткач.

Мета статті – дослідження впливу Конституції України на галузеве законодавство та її значення для встановлення сфери цивільного судочинства.

Виклад основного матеріалу. Конституція України може і має стати належним методологічним базисом становлення, інтерпретації та удосконалення національного законодавства. Показовими в цьому сенсі є слова О. В. Скрипнюка про те, що нині одним із найсильніших і потужних чинників розвитку суспільно-правових відносин у нашій країні постає прийнята в 1996 р. Конституція України. Дослідження значення Конституції України, її впливу на формування та розвиток державності, запровадження і втілення вимог демократії та права є одним з пріоритетних напрямів вітчизняної юридичної науки¹.

Погоджуючись з точкою зору відомого вченого, зауважимо, що в такому контексті не можна не враховувати і значення Конституції України для розвитку цивільної процесуальної доктрини, численні предмети вивчення якої незмінно детерміновані важливістю всебічного пізнання цивільного судочинства, пошуку та обґрунтування сукупності нових теоретичних знань, розуміння сучасних глобальних тенденцій його руху. Тим паче, видається необхідним у цих умовах зосередження уваги дослідників на вузлових, ключових характеристиках аналізованої концепції, що визначає, з одного боку, конституційно-правові основи діяльності судової влади та цінності судових процедур, з другого – напрями еволюційного розвитку правосуддя у цивільних справах.

Такими нам убачаються вихідні передумови дослідження впливу Конституції України на цивільне процесуальне законодавство. Зауважимо, що основні теоретико-прикладні розробки цієї проблематики традиційно склалися в рамках науки конституційного права, де набули широкого розвитку уявлення про поняття і сутність конституції, її структуру і функції, конституціоналізм як правове явище та елемент сучасних правових демократичних держав і деякі інші. Досвід конституційно-правового осмислення й аналізу питань, що розглядаються, може виявитися вельми корисним для досягнення цілей цього наукового дослідження.

Вже стали, мабуть, хрестоматійними тези про Конституцію України як кодифікований, парламентський і загальнодержавний нормативно-правовий акт, що має найвищу юридичну силу і виражає волю всього українського народу; як основне джерело національного права України; верховенство Конституції України в системі конституційного права та інших галузей права; конституційні норми як норми прямої дії; особливий порядок ухвалення Конституції України і внесення в неї змін; постійний характер її дії; Конституції України як системоутворювального чинника пізнання явищ правової дійсності та ін.

Ці теоретичні положення можуть бути взяті за основу при розробці механізму впливу та взаємодії конституції та галузевого законодавства. При цьому зазначимо, що в контексті цієї роботи окремий науковий інтерес становить вчення про функції конституції, під якими зазвичай розуміють основні напрями впливу конституції на формування та розвиток державних і суспільних відносин, що зумовлені, з одного боку, її внутрішньою правовою специфікою, а з другого – об'єктивною потребою соціальної системи².

Як зазначав Ю. М. Тодика, проблема функцій, маючи як теоретичне, так і практичне значення, безпосередньо пов'язана з визначенням сутності конституції, її призначенням, можливістю втілення її приписів в життя, сприйняття конституційних норм різними прошарками населення. Функції Конституції – це основні напрями конституційного впливу на суспільні відносини і широкий підхід до їх визначення, не зведення їх тільки до соціальних і правових, дає змогу системно розкрити роль Основного Закону України в реформуванні суспільних відносин.

Розглядаючи функції Конституції України в їх діалектичному взаємозв'язку, цитований дослідник доходить висновку, що соціальна роль функцій Конституції України зумовлена предметом конституційного регулювання, тобто фундаментальними відносинами, які пов'язані з такими соціально-політичними явищами, як суверенітет народу та форми його виявлення, організація і функціонування владних і самоврядних структур, основи правового статусу громадянського суспільства, правового становища людини і громадянина, власність, засади конституційного ладу, державний устрій, форма правління тощо. Юридична функція Конституції проявляється в тому, що згідно з її приписами будується національне законодавство. Конституція встановлює основи для других галузей права України – адміністративного, цивільного, фінансового, трудового, кримінального тощо. Будучи центром правової системи, Конституція визначає види юридичних актів, їх співвідношення між собою³.

Вважаємо, що доктринальне вивчення функцій Конституції України тільки продовжиться, але вже на новому витку розвитку конституційно-правової думки в Україні, подальшого формування в нашій країні демократичної та правової держави. Звернемося, з метою досягнення завдань дослідження, що проводиться, до аналізу юридичних функцій Конституції України, які визна-

чають не лише взаємозв'язки Основного Закону і суспільних відносин, а й характер системного впливу конституційних норм на встановлення сфер правового регулювання і, зокрема, на цивільне судочинство.

Як правило, у правовій теорії заведено виокремлювати такі загальні юридичні функції конституції, як: регулятивна, установча та правоохоронна. Тією чи іншою мірою вони впливають на розвиток усієї системи суспільних відносин. Водночас видається, що був би неповним розгляд регулятивної та інших функцій конституції тільки з позиції її безпосереднього впливу на конкретні суспільні відносини, хоча це і має першорядне значення.

Роль Конституції все ж таки цим не вичерпується. Конституційні норми покликані сформувати таку модель суспільних відносин, яка реально існує. Неможливо використовувати застарілі правові конструкції, які не відповідають очікуванням і потребам сучасного суспільства. Невипадково О. В. Скрипнюк наголошував, що важливою проблемою забезпечення реалізації Конституції України в сучасних умовах державотворення є ліквідація розриву між самою конституцією та тими суспільно-правовими відносинами, впливати на які вона покликана⁴. В іншому разі протиріччя, що формуються, матимуть негативний вплив на розвиток суспільства і держави. Загальносвітовою тенденцією становлення конституційного законодавства сьогодні стало закріплення фундаментальних прав і свобод людини, верховенства права, юридичних гарантій їх дотримання.

Для конституційного законодавства багатьох держав характерна одна методологічна спільність – це визнання і всебічна повага до прав і свобод людини та громадянина. Як підкреслює О. В. Скрипнюк, серед усіх інститутів конституційного права, які забезпечують реалізацію основних функцій конституції, особливе місце належить інституту прав і свобод людини і громадянина. Завдяки йому відбувається не лише конституційно-юридична фіксація (встановлення) ряду прав та свобод людини і громадянина, а й визначаються загальні принципи, цінності та напрями конституційного регулювання. Більше того, говорячи про вплив конституції на різні сфери суспільного життя завжди повинні враховувати, що цей вплив відбувається з огляду на проголошені Конституцією України норми, які визнають людину та її права і свободи вищою соціальною цінністю, а також із урахуванням того, що весь спектр методів конституційного регулювання має узгоджуватись із встановленими на найвищому рівні правами і свободами людини, сприяти їх реалізації та охороні⁵.

Досвід вітчизняного конституціоналізму підтверджує правоту слів цього автора. Убачається не позбавленою підстав теза про те, що Україну варто розглядати в аспекті спільноти європейських держав. Вона може бути підкріплена аналізом ретроспективи становлення української державності та самобутніх рис українського народу, в основі яких – гострі почуття національної й особистої гідності, патріотизму, ідеї рівності, справедливості та миролюб-

ності. Сучасна Конституція України багато в чому сприйняла практику європейських демократичних країн.

Стаття 3 Конституції передбачає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Відповідно до ст. 8 Конституції в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Згідно зі ст. 19 Конституції правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Статті 21 і 22 встановлюють, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ст. 24). Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55)⁶.

Як бачимо, значення прав і свобод людини та громадянина настільки величезне, що вони зумовлюють головні напрями розвитку вітчизняного законодавства, зокрема, сутність конституційних норм, котрі не тільки проголошують цінність судової форми захисту права, а й визначають основні засади організації судової влади та здійснення правосуддя.

Аналіз конституційних положень дає змогу виокремлювати такі елементи конституційної моделі правосуддя:

– можливість захисту прав і свобод людини з огляду на пряму дію Конституції;

– реалізація судової влади зумовлює здійснення правосуддя виключно судом;

– встановлення сфери судової влади відбувається з огляду на те, що судово-юрисдикція поширюється на всі юридичні спори;

– організація судової системи має будуватися з урахуванням вимог територіальності та спеціалізації. Особлива увага до адміністративної юрисдикції свідчить про спроби пошуку об'єктивних критеріїв диференціації судових форм захисту;

– гарантіями здійснення неупередженого правосуддя є забезпечення незалежності та недоторканності суддів;

– верховенство права не принцип судочинства, а керівництво до дії суддів;

– визначено основні принципи судочинства;

– функціонування суміжних юридичних інституцій (прокуратура, адвокатура, Вища рада правосуддя) в правовій державі є обов'язковим.

Висновки і пропозиції. Очевидно, що розвиток цивільного судочинства та його доктрини має ґрунтуватися на положеннях Конституції України як однієї з основних методологічних платформ удосконалення процесуального законодавства та практики його застосування. О. В. Скрипнюк правильно звертає увагу на важливість перетворення загальних конституційних приписів на акти безпосереднього нормативно-регулятивного впливу, відповідного тлумачення конституційних норм і положень, що стало б основою для створення такої системи законодавства, в якій, по-перше, наявні всі відповідні інститути та закони, що передбачені самою конституцією, і, по-друге, всі ці закони становлять цілісну та несуперечливу Конституції України систему. І далі дослідник підкреслює, що граничної значущості набуває завершення судової реформи, оскільки об'єктами її реформування виступають ті органи та гілки державної влади, які відіграють надзвичайно важливу роль у процесі реалізації функцій Конституції України⁷.

На нашу думку, це актуалізує важливість дослідження сутності судової влади та її реалізації в цивільному судочинстві, теоретичних проблем правосуддя в цивільних справах і верховенства права в контексті формування нової системи принципів процесуальної діяльності.

1. Скрипнюк О. В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації. До десятиї річниці прийняття Конституції України. Київ: Академія правових наук України, 2005. С. 4. 168 с. 2. Скрипнюк О. В. Назв. праця. С. 16. 3. Тодика Ю. М. Функції Конституції України та її загальна характеристика. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 1 (8). С. 21, 22, 23. 4. Скрипнюк О. В. Назв. праця. С. 139. 5. Скрипнюк О. В. Назв. праця. С. 139–141. 6. Конституція України: Закон від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 01.02.2024). 7. Скрипнюк О. В. Назв. праця. С. 139.

1. Skrypnyuk O. V. Konstytutsiya Ukrainy ta yiyi funktsiyi: problemy teorii ta praktyky realizatsiyi. Do desyatoyi richnytsi pryynyattya Konstytutsiyi Ukrainy. Kyiv: Akademiya pravovykh nauk Ukrainy, 2005. S. 4 168 s. [ukr.]. 2. Skrypnyuk O. V. Nazv. pratsya. S. 16 [ukr.]. 3. Todyka Yu. M. Funktsiyi Konstytutsiyi Ukrainy ta yiyi zahal'na kharakterystyka. *Visnyk Akademiyi pravovykh nauk Ukrainy*. 1997. № 1 (8). S. 21, 22, 23 [ukr.]. 4. Skrypnyuk O. V. Nazv. pratsya. S. 139 [ukr.]. 5. Skrypnyuk O. V. Nazv. pratsya. S. 139–141 [ukr.]. 6. Konstytutsiya Ukrainy: Zakon vid 28.06.1996. № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (data zvernennya: 01.02.2024) [ukr.]. 7. Skrypnyuk O. V. Nazv. pratsya. S. 139 [ukr.].

Lysiuk Yaroslav. The impact of the Constitution of Ukraine on sectoral legislation and its significance for establishing the scope of civil proceedings

The issue of the influence of the Constitution of Ukraine on civil procedural legislation is a topical one. Despite the ongoing importance of this issue, it is, in our opinion, premature to assert that any holistic concept of the impact of the Constitution of Ukraine on sectoral legislation and the establishment of the spheres of legal regulation has been completed.

It is obvious that the Constitution of Ukraine can and should become a proper methodological basis for the formation, interpretation and improvement of national legislation. In this sense, the words of O. Skrypnyuk are indicative of the fact that today one of the strongest and most powerful factors in the development of social and legal relations in our country is the Constitution of Ukraine adopted in 1996. The study of the significance of the Constitution of Ukraine, its impact on the formation and development of statehood, introduction and implementation of the requirements of democracy and law is one of the priority areas of national legal science.

We believe that the doctrinal study of the functions of the Constitution of Ukraine will only continue, but at a new stage of development of constitutional and legal thought in Ukraine, and further formation of a democratic and legal state in our country. As a rule, in legal theory, it is customary to distinguish the following general legal functions of the Constitution: regulatory, constituent and law enforcement. To varying degrees, they influence the development of the entire system of social relations. The legal function of the Constitution is manifested in the fact that national legislation is developed in accordance with its provisions.

Obviously, the development of civil proceedings and their doctrine should be based on the provisions of the Constitution of Ukraine as one of the main methodological platforms for improving procedural legislation and its application.

In our opinion, this makes it important to study the essence of judicial power and its exercise in civil proceedings, theoretical issues of justice in civil cases and the rule of law in the context of forming a new system of principles of procedural activity.

Key words: constitution, civil proceedings, judicial system, principles, legislation, civil procedural law.